

Demokracija brez ljudstva

V zadnjem času se v Evropi ponovno dogajajo tektonske politične spremembe, ki napovedujejo, da bodo še bolj prelomne in usodne kot tiste pred slabimi tremi desetletji – 1989. Prihajajo nove generacije, ki bodo šele iz zgodovinskih učbenikov zvedele, da je Evropa po drugi svetovni vojni temeljila na dveh stebrih demokracije – na socialdemokratskem in konservativnem (ljudskem). Ta čas sta oba nekdanja politična mainstreama v pospešenem prostem padu, ki mu ni videti konca.

Nepripravljenost socialdemokratskega in konservativnega stebra demokracije, da bi ponudila prepričljive alternative, odpira priložnosti za tiste najslabše, ki so odgovorne za množične morije med drugo svetovno vojno. Alternativa, ki si ne zasluži tega imena, zgodovinske knjige običajno prepoznava v avtoritarnem oziroma totalitarnem nacionalizmu. Danes jih lahko naslovimo z (neo)fašizmom in (neo)nacizmom, ker njihovi protagonisti svoje politične pripadnosti in uporabljene ikonografije niti ne skrivajo.

Vzroki, ki so pripeljali do kolapsa socialne demokracije v Evropi, so številni in kompleksni, v tem prispevku se bomo dotaknili samo nekaterih. Ključni med njimi so prispevali k temu, da socialne demokracije ni videti med političnimi igralci, ki bi ponujali programske rešitve (alternativa) pred čedalje bolj grozečimi frakturami, ki načenjajo posamezne evropske države skupaj z nekdanjo veliko obetajočim in dobrega pol stoletja tudi trajajočim ekonomskim, socialno-političnim (demokraciji zavezanim) ter zgodovinskim projektom – Evropsko unijo.

Cilj: deregulirani kapitalizem

Po drugi svetovni vojni je v nasprotju z današnjim časom socialna demokracija predstavljala močno politično silo, ki je nacionalne države nadgradila v države blaginje. Te so z namenom zavarovanja državljanov svojo vlogo v vladi uporabile za preprečevanje ekscesov trga. Namesto revolucije se je socialna demokracija opirala na progresivne reforme znotraj političnega sistema, zasnovanega na liberalno demokratičnih idejah. V njem sta delavski in srednji sloji uživala opazno večji življenjski standard kot njihovi starši, tj. relativno visoke dohodke, prijazno stanovanjsko politiko, dosegljiv zdravstveni sistem, socialno varnost in (brezplačen) dostop do izobraževanja. Politika socialne demokracije, ki je temeljila na keynesijansko zasnovani ekonomiji in socialni državi, je podpirala intervencijo države v ekonomiji in družbi z namenom, da zagotavlja (horizontalno) družbeno pravičnost, se pravi zagovarjanje močne države s ciljem, da bi trg (kapitalizem) deloval v prid celotne družbe. Podpiranje družbene enakosti je, tako kot je to še danes primer v skandinavskih družbah, spodbujalo močno povpraševanje in investicije, sočasno pa je tudi ustvarjalo zadovoljive profite.

Še leta 2000 so socialni demokrati (ali socialisti) sestavljali vlade v desetih od petnajst vlad v tedanji Evropski uniji, medtem ko vodijo danes, ko se je število članic EU povečalo na 28, vlado le še v dveh državah, v sedmih pa so koalicijski partnerji. Za evropsko socialno demokracijo je bilo še posebej pogubno lansko leto, ko je morala zapustiti vlade v Avstriji, Franciji in Češki republiki. V Franciji je Socialistična stranka padla s 30 na 7 odstotkov, podobno je padla tudi nizozemska Delavska stranka s 25 na 6 odstotkov, češki Socialni demokrati pa so s padcem z 20 na 7 odstotkov utrpeli najslabši rezultat v njihovi stoletni zgodovini. Ljudje seveda upravičeno sklepajo, da finančne (ekonomske) krize niso naravni pojav, temveč posledica odločitev in ravnanj politike ter politikov na oblasti, ki jih iz različnih razlogov (lastnih interesov, pohlepa in koruptivnosti) niso zavarovale. S tem so se pojavile priložnosti za razmah različnih politik, ki mobilizirajo »ljudstvo« proti »vladajočemu razredu«.

Izbruh finančne krize pred desetimi leti je prispeval k številnim pričakovanjem, da bo ta prebudila in okrepila evropsko levico, predvsem socialno demokracijo, še posebej pa radikalno levico. Vendar so se ta izkazala za zmotna. Paradoks je, da je ta samo še bolj utrdila na eni strani moč finančne oligarhije, na drugi strani pa je spodbudila različne politično ekstremistične in tudi latentno emancipatorne valove populizma. Leta 2016 so ugledni nemški ekonomisti (Manuel Funke, Moritz Schularick in Christoph Trebesch) objavili študijo, o njej pišejo tudi v septembrski številki Foreign Affairs, v kateri so analizirali sto finančnih kriz in osemsto volitev v dvajsetih demokracijah po letu 1870. S krizami je praviloma največ pridobila (skrajna) desnica, ki se ji je volilni izkupiček povečal za najmanj trideset odstotkov.

V resnici so krizo kot priložnost prej prepoznali na desnici, če spomnimo na besede ekonomista Milтона Friedmana: »Samo kriza, dejanska ali namišljena, pripelje do resničnih sprememb. Ko se pojavi kriza, so aktivnosti odvisne od idej, ki so v tistem času na voljo.« Friedman in njegovi somišljeniki so tako priložnost uspešno zgrabili z obema rokama s tem, ko so zasejali ideološka semena neoliberalizma. Po besedah britanskega sociologa Stuarta Halla gre pri neoliberalizmu, ki je zavladal po razpadu Sovjetske zveze in po koncu hladne vojne (1989–91), za desničarski projekt z namenom, da s pomanjševanjem vloge držav erodira, če ne povsem odpravi po drugi svetovni vojni vzpostavljeno socialno državo, zmanjša vlogo vlad pri redistribuciji družbenega bogastva in socialnih pravic – tj. deregulira kapitalizem ter agresivno napada vrednote, na katerih so te temeljile.

Neoliberalizem na steroidih

V primeru zadnje krize so državljani zaradi bojazni, da bodo v krizi še več izgubili, bolj zaupali desnici, ki obljublja stabilnost, spoštovanje zakonov in red. Avtorji omenjene študije ob tem spomnijo na ravnanje gospodarske elite, ki je podprla Hitlerjev prihod na oblast, kar smo videli tudi v primeru Trumpa. Ker se od zadnje krize leta 2008 ni skoraj nič spremenilo, ni težko napovedati nove, ki utegne povzročiti še večjo ekonomsko obubožanje ljudi in okrepljeno vladavino (skrajne) desnice. Glavni ideolog ameriške skrajne desnice Steve Bannon, ki je veliko pripomogel k Trumповemu uspehu, se nove krize razumljivo veseli. Bannon se ima za »leninista«, ki sledi cilju »uničenja svoje države«, kar je pred približno stotimi leti uspelo Leninu. Spomnimo, da je Lenin leta 1902 v pamfletu Kaj storiti? svojim privrženecem naložil, naj stranko, če je ne morejo spremeniti, najprej paralizirajo in zatem prevzamejo. Nekaj podobnega je Trumpu z Bannonovo pomočjo uspelo s prevzemom republikanske stranke. Ameriški komentatorji so njihovemu desničarskemu populističnemu pojavu posodili ime »leninizem v demokratičnih razmerah«.

Socialna demokracija, ki je, zahvaljujoč levo zamišljenim reformam (keynesijanska ekonomija in socialna država) v preteklosti ne le reševala kapitalizem, temveč ji pripada zasluga za to, da je bil tudi znosen, če že ne atraktiven, se je namreč še pred krizo poslovila od svoje nekdanje politične identitete. S postopnim približevanjem in prevzemanjem neoliberalnih političnih idej iz desnega političnega mainstreama je tudi sama prispevala svoj delež h krizi in se s tem namesto kot del rešitve predstavila kot del problema. Socialna demokracija pri tem ni osamljena v političnem mainstreamu in se po minuli hudi krizi ne zaveda, da neoliberalizem kot skupek ekonomskih idej, ki so prevladovali v politiki zadnja štiri desetletja, izgublja svojo legitimnost in se pri življenju ohranja s steroidi. Tisto, kar je zasejal s krizo, ljudje občutijo pri padanju življenjskega standarda, pospešenem povečevanju neenakosti v dohodku in bogastvu, perverzности finančnega sistema in hitro približujočih se ekoloških katastrofah.

Pred časom je britanska kraljica Elizabeta II. na obisku na Kraljevski akademiji spravila skupino ekonomistov v zadrego z vprašanjem, kako da niso mogli predvideti zadnje finančne krize. Na vprašanje ni dobila odgovora, ker je v resnici ekonomska »znanost« praviloma prispevala pri njenem nastajanju, kar razkriva bedo neoliberalne ekonomske in politične doktrine, v katero je verjela in še naprej verjame, čeprav danes ne več tako prepričljivo kot prej. Spomniti je treba, da je na njeno vprašanje deset let (!) pred izbruhom krize odgovorila ena najbolj priznanih in lucidnih raziskovalk mednarodnih odnosov Susan Strange, ki je leta 1998 izdala knjigo Mad Money: When Markets Outgrow Governments (Pobesneli denar: ko trgi prerastejo vlade). V njej je opozorila, da vodi družba, v kateri (se): denar prevladuje nad politiko, se nadzor države nad ekonomijo zmanjšuje, se ne pobirajo ali drastično zmanjšujejo davki, se nenehno povečuje neenakost in vlada pohlep, v finančni zlom. Dve leti prej je ista avtorica objavila knjigo Casino Capitalism, v kateri je pisala o resnih težavah, ki čakajo družbe, kjer finančni trgi uidejo demokratičnemu nadzoru.

Podrejenost države kapitalu in trgom

Ne le v ekonomski znanosti, temveč tudi med razumnimi politikami, ki se danes neprepričljivo posipavajo s pepelom, češ da jih je zapeljal neoliberalizem, se krepijo razmišljanja, da se bo treba posloviti od podrejenosti države trgu ter v njuno medsebojno razmerje vnesti ideje o tem, kako bi morala civilizirana družba, namesto da postavlja produktivnost pred življenje, obravnavati svoje ljudi. Spomnimo, da je bila pred krizo večina ekonomistov v razvitem svetu prepričana, da spadajo ekonomske katastrofe (krize) v preteklost. Verjeli so, da so finančni sistemi v razvitih državah preveč kompleksni in medsebojno soodvisni, da bi lahko kolapsirali, poleg tega pa so nasledli dogmi, da se lahko trgi sami regulirajo.

Pri tem je eno od ključnih vlog odigrala nekaj časa atraktivna politična ponudba pod imenom »tretje poti«, ki pa se je kmalu izkazala kot samo drugo ime za uveljavljanje politike v prid nereguliranim trgov, finančnemu kompleksu in hiperglobalizaciji, kar vse je seveda usodno oslabilo države. Pa ne le državo, temveč v prvi vrsti demokracijo, če vemo, da predstavlja (nacionalna) država tisto raven, na kateri lahko demokracija najbolj učinkovito funkcionira. Za avtentično levico je demokracija prva izbira, tega pa ne bi mogli reči za neoliberalno desnico, pri kateri uživajo absolutno prednost interesi kapitala in diktat trga. Za socialno demokracijo je, kot piše njen irski raziskovalec Paul Sweeney, gotovo ironija, da je po tistem, ko je sama podpirala slabljenje države, tudi na široko odprla vrata brezobzirni ubikvitarni privatizaciji ključnih javnih dobrin.

Paradoks je, da so po izbruhu finančne krize leta 2008 ekonomski sistem (banke, zavarovalnice, večja podjetja in avtomobilsko industrijo) reševale države in njene institucije, ki se jim je njihova nekdanja zagovornica – socialna demokracija – pred krizo odpovedala, desna politika pa podcenjevala in obravnavala kot škodljiv »socialistični« izum. Država, kot opozarja Sweeney, je namreč tudi, če ne še posebej v času globalizacije, s tem, ko na državni in naddržavni ravni sprejema zakone, glavni kreator in oblikovalec trgov. Osrednje vloge države kot zaščitnice nacije, pravne države, izvajalca javnih del, pri gradnji infrastrukture in financiranju šolstva ter ne nazadnje tudi reguliranju trgov se je v svojem pisanju dobro zavedal tudi Adam Smith. Nanj ideologi tržnega fundamentalizma, ki se hvalijo s tem, da so »izumili« svojevrsten »perpetuum mobile«, tj. da se lahko trg sam regulira (»market knows everything«), pa nerazumna dogma o tem, da lahko deregulirani trgi proizvajajo in distribuirajo proizvode in dobrine bolj učinkovito, kot če bi bili regulirani, razumljivo pozabljajo. Pa ne le Smith, še posebej John Maynard Keynes je velikokrat dokazoval, da imajo trgi meje, in če so skupaj s finančnimi trgi prepuščeni samim sebi, to nujno pripelje do stanja ekonomske in politične disfunkcionalnosti, kar je drugo ime za krizo.

Ekonomski vandalizem

Med protagonisti politike »tretje poti« so posebej izstopali Tony Blair, Gerhard Schröder in Bill Clinton. Vsak od njih je poleg drugih vodilnih politikov v njihovem času in za njimi odgovoren za izbruh finančne krize. Vse je družilo prepričanje, da ne obstaja nobena alternativa (Nina, v angl. Tina) njihovi politiki deregulacije finančnega sektorja in posledično tudi države ter neomejeni (hiper)globalizaciji, kar je na koncu tako v številnem kot materialnem pogledu oškodovalo njihovo volilno bazo – se pravi delavstvo skupaj s srednjim razredom in novonastalim prekariatom, ki se ta čas namesto k socialni demokraciji, ki jih je pustila na cedilu, obračajo k radikalnemu populizmu. Zgodovina si bo »zasluže« omenjenih zapomnila, na primer, po njihovih posebnih prispevkih: Blaira po izenačevanju globalizacije z zakonom gravitacije, Schröderja z zmanjševanjem delavskih pravic ter krčenjem socialne države in Clintona (pozneje tudi Obama), da je uslišal vsako željo Wall Streeta in velikih korporacij.

Nobenega od njih ni vznemirjalo enormno povečevanje neenakosti in porušeno ravnotežje med kapitalom in delom, ki se je odražalo v padanju plač na eni strani in skokovitem povečevanju profitov na drugi. Ironija je, da danes na socialno in ekonomsko nevzdržen pojav neenakosti bolj kot socialna demokracija opozarjajo v takih ustanovah, ki so v resnici prej tudi same prispevale k njej, kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad. Thomas Piketty, avtor odmevne knjige Kapital v 21. stoletju, je v svojih analizah resno opozarjal na problem zmanjševanja davkov za najbolj premožne, pri čemer je sodelovala tudi socialna demokracija, ko je bila na oblasti. Njegovi podatki so dovolj zgovorni: v ZDA, Nemčiji, Britaniji in Franciji so davki v zadnjih nekaj desetletjih padli z devetdesetih (!) na 35 odstotkov in še padajo. Trump je davke korporacij še dodatno zmanjšal, in sicer na 21 odstotkov, napoveduje pa tudi, da jih bo spravil na 15. Nekatero korporacijo že zdaj plačujejo blizu omenjenega odstotka ali še manj: Apple – 17, Alphabet (Google) 16, Amazon 13 in Facebook 3,8 odstotka. Korporacije in politiki, ki tem služijo, se požvižgajo na civilizacijo, če spomnimo na trditev ameriškega vrhovnega sodnika Oliverja Wendella Holmesa, da so davki cena za njeno ohranjanje.

Kariera po prenehanju najvišjih politikov je več kot povedna in tudi v popolnem nasprotju z nekdanjimi ideali socialne demokracije: Blair je za velike honorarje svetoval avtokratu na Bližnjem vzhodu in v državah nekdanje Sovjetske zveze, Schröder se je praktično zaposlil pri avtokratu – Putinu, medtem ko je Clinton prejemal bajne honorarje za svoja predavanja in svetovanja Wall Streetu. Nihče od njih, vključno z najbolj izpostavljenimi bančniki, se ni kritično opredelil ali čutil odgovornega za razmere, v katerih so se svet in njihove države znašli po letu 2008. Izjema je nekdanji predsednik ameriške centralne banke Alan Greenspan, ki je kot eden od arhitektov neoliberalizma priznal svojo zablodo in odgovornost za ravnanja, ki so pripeljala do krize. Danes tudi pravoverni ekonomisti na Mednarodnem denarnem skladu priznavajo, da je varčevanje (»zategovanje pasu«) perverzen recept za ekonomsko okrevanje, ki so ga nekateri ekonomisti že pred leti poimenovali z »ekonomskim vandalizmom«.

Populizem – »otrok« neoliberalizma

Spomnimo sicer, da je Greenspan še leto pred izbruhom krize na vprašanje nekega švicarskega novinarja o tem, katerega predsedniškega kandidata podpira, odgovoril, da to sploh ni važno, ker so, zahvaljujoč globalizaciji, glavne politične odločitve v njegovi državi tako ali tako prepuščene delovanju globalnega trga. Greenspan je pri svojem delovanju zvesto sledil neoliberalni doktrini: reorganizaciji kapitalizma na univerzalni in transnacionalni ravni; glavne trge spraviti izven nadzora nacionalnih vlad (držav); korporacijam je treba pustiti proste roke pri njihovi eksploataciji delovne sile in (perifernih) držav; globalno ekonomijo je treba zasnovati na brezobzirnem tekmovanju (»race to the bottom«) med državami in izločiti »demos« iz demokratične vladavine ter zadnjo prepustiti premožni »tržno-dominantni manjšini«. Z drakonskimi proračunskimi rezi in izrinjanjem države, tj. za njeno udinjanje korporacijam in najbolj premožnim, je neoliberalizem na široko odprl vrata družbeno disfunkcionalnim in morbidnim pojavom, od podpiranja avtoritarne politike, ekonomski in politični korupciji ter ne nazadnje tudi različnim tokovom populizma, ki jih lahko imamo za politične »otroke« neoliberalizma. Za Immanuela Wallersteina je to prepričljiv dokaz o tem, kako je nihalo sodobne zgodovine vpeto v neusmiljen spopad med demokracijo in nereguliranimi trgi, pri čemer to zaniha enkrat v eno in drugič v nasprotno smer.

O tem, kako v resnici »deluje« trg, se lahko poučimo iz avtobiografije nekdanjega ameriškega finančnega ministra Timothyja Geithnerja o tem, kako sta nemška in francoska vlada v času, ko sta ju vodila Angela Merkel in Nicolas Sarkozy, iskali pomoč ameriške vlade pri zamenjavi italijanskega predsednika vlade. Takrat se je predstavnik kanclerkininega urada hvalil, da so Nemci pri spreminjanju režima (regime change) spretnejši od Američanov. Ta primer, ki seveda ni edini – spomnimo na Grčijo, Irsko, ne nazadnje tudi na Slovenijo in druge – bi po mnenju odličnega raziskovalca sodobne evropske ekonomske zgodovine Adama Tooza z univerz v Cambridgeu, Yalu in Columbii ter avtorja pred kratkim izšle knjige z naslovom Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World, zaslužil podrobno raziskavo o (imperialni) vlogi nemške vlade pri kriznem menedžiranju evrske in finančne krize. Ta namreč na eni strani budno, tudi s pomočjo njenega ustavnega sodišča, varuje svojo nacionalno suverenost, sočasno pa pozablja na to, da se ostale članice z vstopom v Evropsko unijo niso odrekle svoji in prenehale biti nacionalne države. Isti avtor sicer sodi, da je bil evro »rešen« v škodo in ne v korist demokracije, še vedno pa ostaja vprašanje, za kako dolgo.

Tooze je imel vpogled v tajno korespondenco med Španijo in Italijo, v katerih je Evropska centralna banka (ECB) od teh vlad zahtevala privatizacijo lokalnih javnih služb in deregulacijo delovnega trga, kar je po avtorjevem mnenju predstavljalo direkten poseg ECB z namenom, da s sredstvi monetarne politike spremeni razmerja med socialno in politično sfero v teh državah v škodo prve. Privatizacija ni uresničila ideološko zmanipuliranih pričakovanj, kot to danes ugotavljajo v številnih državah, tudi v njeni »domovini« – v Veliki Britaniji. Pomeni tudi škodljivo odvratanje pozornosti od odgovornega in kompetentnega upravljanja javnih služb ter razvijanja odgovornega profesionalnega in upravljaljskega etosa v tem vitalnem družbenem sektorju v interesu zagotavljanja odličnih storitev. ECB pri svojem odločanju in ravnanju ni bila osamljena in je lahko računala na podporo evropske komisije, ki bi morala v teh primerih zavarovati svoje članice – države, če naj bi ostala zvesta izvornim načelom Evropske unije. Vendar je kaj takega težko pričakovati od evropske komisije, natančneje od njenega neverodostojnega predsednika Jean-Clauda Junckerja, ki je na sestanku evrske skupine jasno izpričal svoj (ne)demokratični credo: »Sem za tajne razprave, ki morajo potekati v mračnih prostorih. Pripravljen sem, da me obtožijo, da nisem dovolj demokratičen, vendar moram ostati resen ... Ko so zadeve resne, je treba tudi lagati.«

Ljudstvo na »popravnem izpitu«

Svojih »težav« z demokracijo kot motečim pojavom evropski politični razred sploh ne skriva in za to trditev obstajajo številni dokazi. Ob Junckerjevem primeru spomnimo še na dva propadla referendum (Francija in Nizozemska) o evropski ustavi in enega, na katerem je moralo »ljudstvo« s ponovljenim

referendumom (Danska) na popravni izpit. V vseh teh primerih so volivci glasovali proti »več Evrope«, ki bi dala še večjo moč centralistični evropski tehnokraciji, se pravi pospešeni centralizaciji in oligarhizaciji političnega odločanja v Bruslju, praktično pa vladavino demokracije brez ljudstva.

Zadnje predstavlja enega od glavnih katalizatorjev teženj po avtoritarni vladavini, ki smo jim priča v tem stoletju. Kot je videti, se nemški dramatik Bertolt Brecht ni šalil, ko je politikom, ki so nezadovoljni s svojim (nevednim) ljudstvom, ironično predlagal, da ga prvi zamenjajo. Danes, ko je politični mainstream ponovno nezadovoljen s tem, da volivci ne volijo tako, kot bi »moral«, prihajajo »uporabni« nasveti politikom, kot lahko preberemo v dveh knjigah, objavljenih predlani, tudi iz akademskih krogov. Ameriški filozof in politolog Jason Brennan z Univerze v Georgetownu je v knjigi Proti demokraciji predlagal, da se z volilnega seznama izločijo »idioti«, medtem ko je belgijski kulturni zgodovinar David van Reybrouck v knjigi Proti volitvam: primer demokracije predlagal, da se volitve enostavno ukine.

Še posebej po letu 2011 je kot reakcija na neoliberalno apoteozo individualizma, da »družba ne obstaja« (Margaret Thatcher), populizem napovedal vrnitev »družbenega«, čeprav za zdaj večinoma v njegovi etnični (ksenofobni) in ras(istič)ni preobleki. Pojav radikalnega (desnega in levega) populizma je zato simptom vsega tistega, kar se je pri državljanih v Evropi in drugod v svetu, na primer v ZDA in Braziliji, nakopičilo, ko so bili, ne da bi jih njihove politične elite zavarovale pred diktatom tržne globalizacije, prepuščeni stagnaciji plač, izgubi dela, družbenega ugleda in (samo)ponosa. Očitki, ki prihajajo iz političnega mainstreama, da populizem mobilizirata v prvi vrsti strah in jeza, sicer drži, ne pa tudi hipokritski očitek, da gre za iracionalni pojav. Vprašajmo se namreč, koliko racionalnega je, na primer, v tem, da vladajoče politike podpirajo vojne, ki nasprotujejo mednarodnemu pravu, prodajajo orožje korumpiranim in avtokratskim režimom, kopičijo atomsko orožje za večkratno uničenje Zemlje, omogočajo nemu odstotku premožnih, da razpolagajo z veliko večino bogastva na svetu, itd., itd.?

Superiorna manjšina in inferiorni ljudje

Karizmatični profesor politične filozofije (demokracije in etike) Michael Sandel na Harvardu je dobro opazil, da pri populizmu ne gre le za ekonomski problem in ksenofobijo, temveč tudi za ponižanja, ki so jih od vladajočih elit ljudje doživljali najmanj zadnja štiri desetletja. Sandel tudi predlaga, kako naprej, pri čemer se opre na politiko prepričevanja, vendar ostaja problem, kdo bi moral ali mogel koga prepričevati. Za zdaj ne kaže, da bi bile osvražene elite pripravljene poslušati »drugo stran«, kar pride prav, tako kot že večkrat v evropski zgodovini, demagoškim voditeljem, ki imajo pri tem svoje politične agende. Upravičeno se zato zastavlja vprašanje, ali se nam bo uspelo izogniti Hobbesovi grožnji »vojne vseh proti vsem«?

Če bodo dominantne politične elite hotele in si sploh mogle povrniti zaupanje ljudi, ki imajo upravičeni občutek, da so jih zapustile, bodo morale prve najprej priznati in spoznati, da so do populističnih reakcij pripeljale družbene in ekonomske razmere ter negotovosti in ne v prvi vrsti ksenofobija kot taka. Torej bodo morale prve na eni strani racionalno razumeti družbene razloge za njihov resentment, na drugi pa tudi zavreči prevladujočo »megalotimijo« (megalothymia), po kateri neoliberalna ideologija tržno »uspešne« posameznike obravnava kot superiorne, za vsakim od njih pa pusti neskončno veliko množico (odvečnih) ljudi, ki jim odreka vsako njihovo človeško vrednost in dostojanstvo. Kaj drugega je mogoče razbrati iz podatka o neenakosti o porazdelitvi bogastva in dohodkov, da si odstotek ljudi lasti več bogastva na planetu kot preostalih devetindevetdeset.

Deset let po finančni krizi se neenakosti med ljudmi še naprej močno povečujejo. Po letošnjih podatkih švicarskih bank se je število superbogatašev (ultra-high-net wealth individuals – UHNWI), ki razpolagajo z najmanj petdesetimi milijoni dolarjev v Veliki Britaniji, povzpelo na 4670, kar je za 8,5 odstotka več kot v zadnjem letu. Številka za ZDA se je povečala za približno 6000 novih bogatašev in pristala pri številu 70,540, kar je seveda daleč največ v svetu, medtem ko jih Kitajska danes premore 16,510. Kar zadeva število milijarderjev v svetu, je teh 2158, njim se je v minulem letu bogastvo povečalo za 1,4 trilijona dolarjev. Na Kitajskem, na primer, jih je bilo pred dvanajstimi leti samo 16, medtem ko jih je danes že 373.

»Stranke Davosa«

Socialna demokracija se je praktično odpovedala svojim številnim zgodovinskim pridobitvam (socialna država pred trgovino) in političnim vrednotam (delo in življenje pred kapitalom) in dala prednost naslednjim političnim usmeritvam: (1) favoriziranju privatizacije s kritičnim zmanjševanjem podjetniške vloge države na področju raziskav in inovacij, vključno z zapostavljanjem ključnih javnih služb; in (2) strogo uvajanje fiskalne discipline in restriktivne monetarne politike, s tem se je poslovila od Keynesove politike financiranja javnih deficitov z zadolževanjem in inflatorno monetarno ekspanzijo. Ali povedano drugače, podrejanje globalizaciji na podlagi ideologije in prakse, ki jih narekuje tržni fundamentalizem v škodo (državne) regulacije.

Glede na omenjeno deli socialna demokracija usodo celotnega političnega mainstreama, ki je, če se opremo na sintagmo nemškega misleca Theodorja Adorna, talec »psevdoaktivnosti«, za katero je značilno slepo in instinktivno delovanje. Oba politična pola, pri čemer izpostavljam še posebej socialno demokracijo, sta opustila take brezčasne vrednote, kot so poštenost in družbena pravičnost, svoboda in enake možnosti ter solidarnost in odgovornost do drugih. Če se politični mainstream ne bo odzval, kar je malo verjetno, na urgentno potrebo po reevalvaciji vloge neoliberalne benigne države, bodo to priložnost prej ali slej v dobrem ali slabem izkoristili drugi, ne nazadnje novonastala gibanja in stranke, ki jih politiki političnega mainstreama, ne da bi jih diferencirali, vsepovprek etiketirajo s populistami. V resnici pa so prav stranke, ki jih je že omenjeni Tooze označil za »stranke Davosa«, najbolj odgovorne za pojav populizma, v katerem se dobro znajdejo tudi politični skrajneži, med njimi (neo)fašisti in (neo)nacisti.

K že nekaj časa trajajočemu slabljenju socialne demokracije so resnici na ljubo prispevale, kot piše Jan Rowny z raziskovalne pariške univerze Sciences Po, tudi globoke strukturalne in tehnološke spremembe, ki so zaznamovale podobo evropskih družb, njihove ekonomske vzorce in dale zagon izključujoči politiki identitete. Klasični delavski razred iz časov Henryja Forda že nekaj časa ne obstaja več, s tem pa je oslabila tudi moč delavskih sindikatov. Za te sociološke spremembe tradicionalna levica ni iznašla prepričljive politične naracije, posledično pa je tudi izgubila volivce, za katere je bil od poznega devetnajstega stoletja naprej značilen močan občutek kolektivne pripadnosti, tj. razredne zavesti.

Letargija političnega mainstreama

Danes je delavstvo mnogo manj vidno in atomizirano, svetlobna leta daleč od tistega, kar je njegovo članstvo zaznamovalo vse od zibelke do groba. Generacija iz leta 1968 je danes, na primer, bolj naklonjena socialno liberalni in bistveno manj hierarhično postavljeni politiki. Namesto, da bi se angažirala v tradicionalnih, hierarhično organiziranih političnih strankah, ji je bližje sodelovanje v družbenih gibanjih in novih strankah, ki iščejo alternativne odgovore na ekonomska vprašanja in so v družbenem in kulturnem pogledu bistveno bolj odprta. Tradicionalna levica je sicer vključila v svojo politično agendo nekatera okoljska in socialno liberalna vprašanja, vendar ni pokazala kakšne velike vneme, da bi se resno soočila z novo porajajočim se proletariatom – prekariatom, katerega občutek politične pripadnosti je za zdaj še šibek, ki pa se utegne s povečevanjem njegovega števila okrepiti.

Težko je napovedati, koliko časa bo trajalo medvladje (kriza), če se opremo na besede lucidnega italijanskega antifašista Antonija Gramscija (1891–1937), tj. čas, ko umira staro in še ne more nastati novo, to priložnost in vakuum pa so izkoristili morbidni simptomi. Desni in levi mainstream, kot kaže, ne ponujata alternative ter hočeš nočeš tvegata vrnitev v preteklost, s kakršno sta se Evropa in svet soočila v tridesetih letih prejšnjega stoletja.

Za letargijo političnega mainstreama, ki noče videti in tudi ne išče alternative, ne bo našla zgodovina nobenega izgovora, kvečjemu veliko odgovornost. Harvardski profesor za politično ekonomijo Dani Rodrik je nanizal lep nabor idej, ki za zdaj ostajajo v predalih progresivnih in politično različno opredeljenih predlagateljev. Naštejmo samo nekatere: radikalne bančne reforme (Anan Admati in Simon Johnson), kompleksni nabor politik za zmanjševanje neenakosti na nacionalni ravni (Thomas Piketty in Tony Atkinson), kako opolnomočiti javni sektor za spodbujanje inkluzivnih inovacij (Mariana Mazzucato in Ha-Joon Chang), predlog globalnih reform (Joseph Stiglitz in Jos Antonio Ocampo), agenda dolgoročnih javnih investicij na področjih javne infrastrukture in zelene ekonomije (Brad DeLong, Jeffrey Sachs in Lawrence Summers) in druge.

Razsvetlensko domišljene alternative in ideje, ki čakajo, da jih bo (ne)kdo vzel resno. ●

Dr. Rudi Rizman je profesor sociologije in političnih ved na univerzi v Ljubljani in Bologni.